

Helsingin Santahaminan erakkoampiaisets (Eumeninae) ja kultapistiäiset (Chrysididae)

Sakari Kerppola

Kerppola, S. 2021: Helsingin Santahaminan erakkoampiaisets (Eumeninae) ja kultapistiäiset (Chrysididae). – Sahlbergia 27(2): 7–10. Helsinki, Finland, ISSN 2342-7582.

The local fauna of Potter wasps (Eumeninae) and Cuckoo wasps of Santahamina island in Helsinki, Finland, is presented.

Sakari Kerppola, Hiihtomäentie 44 A 6, FI-00800 Helsinki, Finland. Email: sakari.kerppola@helsinki.fi

Johdanto

Sahlbergiassa julkaistut Santahaminan petopistiäisiä ja kukkakärpäsiä koskevat tutkimukseni (Kerppola 2018, Kerppola 2018) saavat nyt hyönteistieteellistä jatkoa saaren erakkoampiaisista ja niiden pesäloisista eli kultapistiäisistä. Petopistiäistutkimuksessani olen tarkemmin selvittänyt Santahaminan (Kuva 1) maantieteellistä asemaa ja sen luontoa sekä saaren historiaa, joten tässä ei nyt niihin puututa.

Erakkoampiaisets – Eumeninae

Erakkoampiaisets eroavat yhteiskunta-ampiaisista pienemmän kokonsa sekä huomattavasti solakamman ruumiinrakenteensa perusteella. Takaruumiin tyvi eli ensimmäinen selkäkilpi on erakkoampiaisilla huomattavan kapea. Suomen lajit ovat kaikki mustia keltaisin kuvioin varustettuna. Eri erakkoampiaislajeja on yleensä melko vaikea erottaa toisistaan (Douwes et al. 2012)

Toisin kuin yhteiskunta-ampiaisets, erakkoampiaisets elävät nimensä mukaisesti yksin. Naaras rakentaa jälkeläisilleen pesän puun koloon, kasvin varteen tai maahan, minkä jälkeen se saa-

listaa muiden hyönteisten toukkia jälkeläistensä ravinnoksi pesäänsä. Lopulta naaras sulkee pesän suuaukon, jolloin toukat jäävät pesän suojiin syömään niille kerättyä ravintoa. Toukat ovat pesässä seuraavaan kesään saakka, jolloin ne aikuistuvat ja kaivautuvat ulos pesästä. Useille lajeille kelpaavat pesäpaikoiksi myös rakennusten seinien pienet rakokset, joten niitä tapakin useimmiten istuskelemasta rakennusten seinillä. Moni erakkoampiaislaji pesii mielellään ihmisten rakentamiin hyönteishotelleihin. Samoilla paikoilla voi tavata myös erakkoampiaisets pesäloisia, jotka pyrkivät munimaan niiden pesiin. Pesäloisia on mm. kultapistiäisissä (Chrysididae). Erakkoampiaisets saattaa ilmaantua sisätiloihin talvella polttopuiden mukana tai esimerkiksi ikkunan välissä olevasta pesästä.

Suomesta on tavattu 31 lajia. Santahaminan erakkoampiaisets ei ole aikaisempia havaintoja tiedossa. Kirjoittaja on nyt havainnut Santahaminasta 14 lajia eli lähes puolet maamme lajeista.

Santahaminasta havaitut erakkoampiaisets - Eumeninae

Ancistrocerus antilope (Panzer, 1798) – kiiltokoloampiainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204071>

Viime aikoina voimakkaasti taantunut laji, 50 frp. Pohjoisin havainto Kolarista. Santahamina: 2 exx. Pesäloisena isokultiaainen (*Chrysis longula*) sekä mahdollisesti myös hammaskultiaainen (*C. brevitarsis*) ja hirsikultiaainen (*C. pseudobrevitarsis*).

Ancistrocerus claripennis Thomson, 1874 – niittykoloampiainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204072>

Yleinen laji, 20 frp. Levinneisyys keskittyy maamme eteläosiin. Pohjoisimmat havainnot Pohjois-Pohjanmaalta ja Kainuusta. Santahamina: 11 exx. Pesäloisena seinäkultiaainen (*Chrysis impressa*).

Ancistrocerus ichneumonideus (Ratzeburg, 1844) – äkämäkoloampiainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204074>

Kuva 1. Santahaminan arvokkaat hyönteisalueet (tummanvihreä). Uudelleenjulkaistu muokattuna kirjoittajan luvalla kirjasta Santahamina, sotilassaaren luontoaarteet (Nieminen toim. 2009)

Suomessa harvinainen ja eteläinen laji, 50 frp. Santahamina 1 ex. Pesäloisena mahdollisesti kaitakultiaiset (*Chrysis*).

Ancistrocerus oviventris (Wesmael, 1836) – törmäkoloampiaainen

<https://laji.fi/taxon/MX.204076>

Melko yleinen laji, 25 frp. Esiintyy kautta maan. Santahamina 1 ex. Lounaassa tavataan myös muotoa hibernicus. Pesäloisena tavataan kalliokultiaista (*Chrysis ruddii*) sekä mahdollisesti myös töpökultiaista (*C. clarinicornis*).

Ancistrocerus parietinus (Linnaeus, 1761) – seinäkoloampiaainen.

<https://laji.fi/taxon/MX.204077>

Yleinen laji etelästä Kuusamoon asti, 20 frp. Santahamina 5 exx. Pesäloisena tavataan seinäkultiaista (*Chrysis impressa*) sekä mahdollisesti myös isokultiaista (*C. longula*). Nuoruusvaiheiden loisena tavattu hentokiilukaislajia *Melittobia acasta* (Eulophidae).

Ancistrocerus parietum (Linnaeus, 1758) – kirjokoloampiaainen.

<https://laji.fi/taxon/MX.204078>

Voimakkaasti taantunut laji, 40 frp. Santahamina 2 exx. Tavataan meillä aina napapiirille asti. Pesäloisena pohjankultiaainen (*Chrysis borealis*) ja mahdollisesti myös törmäkultiaainen (*Pseudospinolia neglecta*), kolo- (*C. fulgida*), kallio- (*C. ruddii*) ja tulikultiaainen (*C. ignita*) sekä Suomesta puuttuva piikkikultiaainen (*C. sexdentata*).

Ancistrocerus trifasciatus (Müller, 1776) – tummakoloampiaainen

<https://laji.fi/taxon/MX.204080>

Yleinen laji, 10 frp. Santahamina 13 exx. Tavataan maamme pohjoisimpia osia myöten. Tummakoloampiaaisen pesäloisia ovat pääasiassa metsä- (*Chrysis schencki*) ja tukkikultiaainen (*C. solida*) ja ajoittain hoikkakultiaainen (*C. angustula*) sekä mahdollisesti myös roso- (*C. subocoriacea*) ja seinäkultiaainen (*C. impressa*). Pesäloisena on tavattu myös ruutukärpälajia *Amobia signata* (Sarcophagidae). Nuoruusvaiheiden loisena on ainakin hentokiilukaislajia *Melittobia acasta* (Eulophidae).

Ancistrocerus claripennis Thomson, 1874 – niittykoloampiaainen

<https://laji.fi/taxon/MX.204072>

Yleinen laji, 10 frp. Santahamina 14 exx. Levinneisyys keskitetty maamme eteläosiin. Pohjoisimmat havainnot Pohjois-Pohjanmaalta ja Kainuusta. Pesäloisena seinäkultiaainen (*Chrysis impressa*).

Euodynerus quadrifasciatus (Fabricius, 1793) – takkuseinäampiaainen

<https://laji.fi/taxon/MX.204069>

Takkuseinäampiaainen on Suomessa melko vähälukuinen ja paikoittainen laji, 50 frp. Santahamina 3 exx. Pohjoisimmat havainnot ovat Rovaniemeltä. Pesäloisena on tavattu ruutukärpälaji *Amobia signata* ja mahdollisesti myös hirsikultiaainen (*Chrysis pseudobrevitarsis*) ja reunuskultiaainen (*C. graelsii*).

Stenodynerus picticrus (Thomson, 1874) – rusopikkuampiaainen

<https://laji.fi/taxon/MX.204065>

Rusopikkuampiaainen on Suomessa vähälukuinen, mutta laajalle levinnyt laji, 40 frp. Santahamina 1 ex. Pohjoisimmat löydöt ovat Perä-Pohjanmaalla. Paahdekultiaainen (*Chrysis rutilans*) loisii mahdollisesti rusopikkuampiaaisen pesissä.

Symmorphus allobrogus (Saussure, 1856) – hirsisorjoampiaainen

<https://laji.fi/taxon/MX.204083>

Voimakkaasti taantunut laji, joka on kuitenkin vielä melko yleinen, 30 frp. Santahamina 1 ex. Tavataan lähes koko maassa. Pohjoisimmat havainnot ovat Nuorttijärveltä, Ivalosta ja Lemmenjoelta. Pesäloisena on tavattu kolokultiaista (*Chrysis fulgida*) ja sinikultiaista (*C. iris*) sekä harvemmin myös hoikkakultiaista (*C. angustula*).

Symmorphus bifasciatus (Linnaeus, 1761) – pikkusorjoampiaainen

<https://laji.fi/taxon/MX.204085>

Pikkusorjoampiaainen on yleinen Oulun korkeudella asti, mutta hajanaisia havaintoja on tehty aina Inarin Lapin pohjoisosista asti, 10 frp. Santahamina 11 exx. Pesäloisena kolo- (*C. fulgida*) sekä hoikkakultiaainen (*C. angustula*). Nuoruusvaiheiden loisena hentokiilupistiäisiin (Eulophidae) kuuluva *Melittobia acasta* sekä ahmaspistiäislaji *Ephialtes spatulata*.

Symmorphus connexus (Curtis, 1826) – silosorjoampiaainen

<https://laji.fi/taxon/MX.204086>

Silosorjoampiaainen on Suomessa ja muualla Pohjoismaissa suhteellisen harvinainen laji, mutta se on viime vuosikymmeninä runsastunut ja mahdollisesti leviämässä. Lounainen laji, 40 frp. Santahamina 1 ex. Pesäloisena hoikkakultiaainen (*C. angustula*).

Symmorphus crassicornis (Panzer, 1798) – kirjisorjoampiaainen

<https://laji.fi/taxon/MX.204087>

Kirjosorjoampiainen on Suomessa melko vähälukuinen ja eteläinen laji. Levinneisyysalue ulottuu etelästä noin Kuopion tienoille, 50 frp. Santahamina 1 ex. Pesäloisena on tavattu kolo (*Chrysis fulgida*), sinikultiaista (*C. iris*) sekä isokultiaista (*C. longula*).

Eumenes coronatus (Panzer, 1799) – karvamuurariampiainen
<https://laji.fi/taxon/MX.20409>

Karvamuurariampiainen on Suomessa melko yleinen ja selvästi sukunsa runsain laji, 20 frp. Pohjoisin löytö on Oulangan kansallispuistosta, Kuusamosta. Pesäloisena on tavattu *Chrysis inaequalis* -kultapistiäinen (ei esiinny Suomessa).

Kultapistiäiset eli kultiaiset – Chrysididae

Yli 3000 lajia kattava myrkkypistiäisheimo. Ne ovat saaneet nimensä ryhmälle tyypillisestä kirrkaasta ja metallinhoitoisesta väriyksestä, josta koko heimossa on vain joitakin poikkeuksia. Lajeja esiintyy kaikkialla maailmassa, mutta lajisto on runsain aavikkoalueilla.

Lajit ovat kleptoparasitteja, tavallisesti erakkoampiaisen tai -mehiläisen pesäloisia. Kultapistiäisnaaras munii munansa erakkoampiaisen pesään, missä sen toukka syö isäntälajin emon toukalleen ravinnoksi jättämät eläimet ja joissakin tapauksessa myös itse isäntälajin toukan. Koska kultapistiäiset eivät kykene käyttämään ravinnokseen kasvipölyä materiaalia, ne kultapistiäistoukat, jotka loisivat kasvisravintoa toukilleen jättävillä isäntäpestilajeilla, kuoriutuvat munasta vasta isäntälajin toukan koteloituneena ja syövät koteloituneen toukan. Kukin kultapistiäissuku on jokseenkin erikoistunut tiettyyn isäntäpestilajiryhmään, jonka pesiin ne munivat ja jotkin lajit loisivat vain yhdellä isäntälajilla. Täysikasvuiset kultapistiäiset käyttävät ravinnokseen myös kukkien mettä. Eri kultapistiäislajeja on yleensä melko vaikea erottaa toisistaan (Paukkunen *et al.* 2015).

Suomesta on tavattu 52 kultapistiäislajia. Santahaminan kultapistiäisistä ei ole aikaisempia havaintoja tiedossa. Kirjoittaja on nyt havainnut alueelta 14 lajia. Kaikki lajit ovat melko harvinaisia johtuen elintavoistaan toisten hyönteisten loisina.

Santahaminasta havaitut kultapistiäiset eli kultiaiset - Chrysididae

Elampus panzeri (Fabricius, 1804) – kenkäokakultiaainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204002>

Melko harvinainen laji, 30 frp. A-EP-Kn. Santahamina 4 exx. Isäntänä petopistiäinen *Mimesa* sp.

Hedychridium caputaureum Trautmann & Trautmann, 1919 –

kirjohietakultiaainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204017>

Harvinainen laji, 50 frp. A-LK. Santahamina 1 ex. Isäntänä petopistiäinen *Astata minor*.

Hedychridium coriaceum (Dahlbom, 1854) – pronssihietakultiaainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204016>

Melko harvinainen laji, 30 frp. V-LK. Santahamina 3 exx. Isäntänä petopistiäinen *Lindenius albilabris*.

Hedychridium cupreum (Dahlbom, 1845) – kuparihietakultiaainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204015>

Melko yleinen laji, 20 frp. A-KiL. Santahamina 1 ex. Isäntänä petopistiäinen *Druidella* sp.

Hedychrum gerstaeckeri Chevriér, 1869 – sinijalokultiaainen.
<https://laji.fi/taxon/MX.204008>

Melko harvinainen, 30 frp. V-St-PK. Santahamina 13 exx. Isäntänä petopistiäinen *Cerceris* sp.

Herychrum niemelai Linsenmaier, 1959 – pikkujalokultiaainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204011>

Melko harvinainen, 30 frp. A-EP-LK. Santahamina 19 exx. Isäntänä petopistiäinen *Cerceris* sp.

Hedychrum nobile (Scopoli, 1763) – isojalokultiaainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204010>

Melko yleinen laji, 20 frp. V-St-PK. Santahamina 20 exx, Isäntänä petopistiäinen *Cerceris* sp.

Holopyga generosa (Förster, 1853) – ketopyörökultiaainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204005>

Melko yleinen laji, 20 frp. A-EP-Kn. Santahamina 19 exx. Isäntänä petopistiäinen *Astata*?

Omalus aeneus (Fabricius, 1787) – silohohtokultiaainen
<https://laji.fi/taxon/MX.203994>

Melko harvinainen laji, 30 frp. A-SoL. Santahamina 1 ex. Isäntänä petopistiäinen *Passaloecus* sp.

Pseudomalus auratus (Linnaeus, 1758) – pikkukiiltokultiaainen
<https://laji.fi/taxon/MX.203996>

Harvinainen laji, 40 frp. A-InL. Santahamina 10 exx. Isäntänä petopistiäinen *Passaloecus* sp.

Chrysis angustula Schenck, 1856 – hoikkakultiainen.
<https://laji.fi/taxon/MX.204035>

Yleinen, 15 frp. Puuttuu vain Enontekiöltä. Santahamina 27 exx. Isäntänä erakkoampiainen *Symmorphus bifasciatus*.

Chrysis fulgida Linnaeus, 1761 – kolokultiainen.
<https://laji.fi/taxon/MX.204030>

Harvinainen, 50 frp. Puuttuu vain Enontekiöltä ja Itä-Lapista. Santahamina 9 exx. Isäntänä erakkoampiainen *Symmorphus allobrogus*.

Chrysis schencki Linsenmaier 1968 – metsäkultiainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204042>

Melko harvinainen laji, 30 frp. Lähes koko maassa, puuttuu vain Ivalosta. Santahamina 16 exx. Isäntänä petopistiäinen *Ancistrocerus trifasciatus*.

Chrysis cyanea Linnaeus, 1758 – oksakultiainen
<https://laji.fi/taxon/MX.204048>

Melko yleinen laji, 20 frp. Etelä-Suomesta Etelä-Lappiin. Santahamina 8 exx. Isäntänä petopistiäinen *Trypoxylon* sp.

Kirjallisuus

- Douwes, P., Abenius, J., Cederberg, B. & Östman, T. 2012. Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Steklar: Myror–getingar. Hymenoptera: Formicidae–Vespididae. — ArtDatabanken, Uppsala. 382 s.
- Nieminen, J. (toim.) 2009: Santahamina, sotilassaaren luontoaarteet. — Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2. N:o 14. 1.painos. 288 s.
- Kerppola, S. 2018: Helsingin Santahaminan petopistiäiset (Hymenoptera: Ampulicidae, Sphecidae, Crabronidae). — *Sahlbergia* 23(2): 3–21.
- Kerppola, S. 2018: Helsingin Santahaminan kukkakärpäset (Diptera: Syrphidae). — *Sahlbergia* 24(2): 4–7.
- Paukkunen, J., Berg, A., Soon, V., Ødegaard, F. & Rosa, P. 2015: An illustrated key to the cuckoo wasps (Hymenoptera, Chrysididae) of the Nordic and Baltic countries, with description of a new species. — *ZooKeys* 548: 1–116.

